

Artikeln är hämtad ur en kommande bok om Staffan Burenstam Linder med den preliminära titeln "Den visionäre handlingsmänniskan".

Med fonderna skulle LO ta över näringslivet

| av Carl Ugglå

LO:s löntagarfonder väckte socialisternas odelade entusiasm men påverkade också dem som alltid söker kompromisser och uppgörelser. SAF och moderaterna blev de som, till en början, ganska ensamma fick leda kampen för ett fortsatt fritt näringsliv. Staffan Burenstam Linder kom att framstå som en av löntagarfondernas argaste kritiker.

"Jag anser att det här är ett steg i riktning mot en socialisering av det privata näringslivet."

(LO:s utredningschef Rudolf Meidner när han presenterade sitt förslag om löntagarfonder den 27 augusti 1975)

"Utgångspunkten för all planering ska ske från löntagarnas, konsumenternas och samhällets intresse... Vi är steg för steg på väg från ett utpräglat blandekonomiskt samhälle där beslutanderätten över produktionsmedlen allt mer övergår till samhället och de anställda."

(Yttrande av den socialdemokratiska partistyrelsen hösten 1975.)

"Kapitalismen och fria marknadskrafter är ingen lösning på våra ekonomiska problem... I stället måste de lösas genom en vidgad planmässighet och ett ökat samhälls- och löntagarinflytande... Löntagarfonderna är ett led i vår strävan att lägga produktionen i hela folkets händer."

(Olof Palme intervjuad av LO-tidningen i april 1979.)

"Efter att under flera årtionden ha irrat omkring med olika statssocialistiska idéer som saknat lockelse för folket har den socialdemokratiska ledningen nu morskat upp sig med tron på den korporativa socialismen... Men utan att kunna visa hur detta system skall fungera... Varje steg från vision till konkretion avslöjar farligheterna. Vad vi bevittnar är inte kapitalismens kris utan socialismens kris."

(Staffan Burenstam Linder i riksdagen den 21 maj 1979)

Den förut iskallt analytiske Staffan Burenstam Linder (i fortsättningen SBL) blev så emotionellt engagerad av löntagarfondsfrågan att han bytte strategi. Som nationalekonom, handelsminister, vice ordförande i moderaterna och partiets talesman i näringspolitiska frågor var oppositionspolitikern SBL känd för att basera sin kritik på mödosamt framtagna fakta. När löntagarfonderna fördes upp på den politiska agendan framstod han alltmer som marknadsekonomins försvarare i ideologiska termer. Inför hotet om socialismens införande i Sverige utvecklades han till en frustande demagog i Palmes efterföljd

Det hela började 1971 då LO-kongressen tog initiativet till en utredning om hur löntagarna skulle få makten över företagets vinster. Rudolf Meidner fick uppdraget och lade på sensommaren 1975 fram något som närmast betecknades som en debattskrift. Trots detta och till Meidners egen förvåning kom snöbollen i rullning. Förslaget gick ut på att varje företag, alltså inte bara börsbolagen utan också de små och medelstora, skulle tvingas avsätta en viss del av vinsten till löntagarfonder. 20 procent angavs som riktlinje. Någon skatt skulle inte utgå på summan. Pengarna avsågs användas till köp av nyemitterade aktier. De vinstrikaste bolagen skulle därför snabbast komma under statens kontroll.

Löntagarfonderna, som föreslogs vara centrala och inte företagsvisa, avsågs använda sina vinstandelar till att teckna aktier i respektive företag. Framtida utdelningar skulle användas för att delta i fondemissioner. En viktig faktor var att de enskilda fackföreningsmedlemmarna inte kunde få ut några kontanta medel från fonderna.

Meidner hävdade att förslaget enbart avsåg att ge löntagarna del i den framtida kapitaltillväxten. Det kapital som fanns i bolagen innan fondernas införande skulle opåverkat förbli i de gamla aktieägarnas händer. Detta vittnade om Meidnergruppens bristande kunskaper om hur aktiemarknaden fungerar.

Aktiekurserna bestäms av förväntningar om framtida utdelningar. Eftersom företagen i Meidnersystemet tvingades avstå från en del av vinsten minskade deras möjligheter att betala utdelning till aktieägarna. Samtidigt skulle en del av denna fördelas också på de nyttgivna löntagarfondaktier som (tvångs-) emitterats utan att företaget fått in något nytt kapital. Alltså skulle utdelningen per aktie bli lägre än den blivit utan löntagarfondssystemet med sjunkande kurser som följd. Hur kunde, i den situationen, de gamla aktieägarna vara intresserade av att investera nytt kapital i sina respektive bolag?

I själva verket innebar förslaget att de gamla aktieägarna helt och hållet finansierade löntagarnas övertagande av ägarmakten. Ju högre vinst i företaget desto snabbare skulle maktövertagandet ske. Som Olof Ehrenkrona skrev i "Nicolin en svensk historia", 1991: "Meidner föreslog alltså en gigantisk kollektivisering av det svenska näringslivet och finessen med förslaget var automatiken i övertagandet. Det behövdes inga trassliga processer för konfiskation och expropriation. Företagen som juridiska personer bevarades intakta. De bytte bara ägare."

HATET OCH ILLVILJAN

Det rådde alltså ingen som helst tvekan om vad framför allt LO men också socialdemokraterna egentligen ville. Under närmare tio år skulle den svenska samhällskroppen ligga inbäddad under löntagarfondsfrågans våta filt. Företagare lämnade landet, bland dem två av Sveriges mest framgångsrika entreprenörer.

I S-E-Bankens styrelse satt Hans Rausing, huvudägare till TetraPak, Sveriges mest lönsamma företag i modern tid. Där återfanns också Rudolf Meidner som statlig representant. Vid kaffet efter styrelseluncherna berättade den sistnämnde gärna om sina löntagarfonder. Rausing insåg snabbt att han kunde bli en av de första som skulle tappa kontrollen över sitt bolag. Ju högre vinster som redovisades desto snabbare skulle det ju gå.

Hans Rausing minns hur han frågade Meidner om det verkligen var nödvändigt att aktier måste tvångsemitteras till fonderna. Kunde man inte i stället tänka sig att företaget betalade in motsvarande summa kontant för att därmed kunna behålla ägandet inom familjen. "Här skall ingen kunna köpa sig fri", svarade Meidner

med skärpa. Rausing flyttade ut ur landet och tog sina aktier med sig. De är i dag en av världens rikaste familjer. Staten förlorade kolossala skatteintäkter för att inte tala om alla arbetstillfällen som försvann.

Bengt Nygren, "Buketens" skapare, ville inte leva i en korporativistisk stat. Ekonomijournalister hade döpt hans skapelse till "blommornas IKEA". Den 9 maj 1979 förklarade Bengt Nygren för tidningen Folket att han inte ville att facket skulle ta över det han byggt upp under 20 års tid.

"Jag räknade ut att jag inom fyra år skulle vara minoritetsägare i mitt eget företag om Meidnerförslaget genomfördes", sade han till författaren Bengt Ericson i "De nya utvandrarerna" 1984. "Jag skulle få betala 2 miljoner kronor per år plus förmögenhetsskatt på en halv miljon för nöjet att få se min skapelse tas ifrån mig." konstaterade han. Bengt Nygren sålde därför sitt bolag och flyttade ur landet. Utan den vattnande entreprenören vissnade Buketten ned och dog vilket fick negativa konsekvenser både för statsfinanserna och sysselsättningen.

Tillgången på riskkapital sinade, Investeringsviljan avtog. Landet polariserades och SAF politiserades under sin nye ordförande Curt Nicolin. I ett inspirerat ögonblick utpekades han och hans medarbetare av Olof Palme som "hatets och illviljans kolportörer".

UTGÅNGSBUD FÖR FÖRHANDLING

Löntagarfonderna var alltså instrumentet som skulle överföra produktionsmedel och ägarmakt från aktieägarna till LO. Trots detta såg såväl näringslivet som många borgerliga politiker, med sedvanlig naivitet, förslaget som ett traditionellt utgångsbud inför en ny förhandling mellan arbetsmarknaden parter. Det gällde att komma med motbud och kompromissa. Socialdemokraterna hade som vanligt det så kallade problemformuleringsinitiativet. TCO med Lennart Bodström i spetsen tyckte förslaget var bra. Det gjorde också folkpartiet även om man ansåg att det även borde finnas inslag av ett större individuellt ägande. SAF och moderaterna vaknade efter hand till liv och började protestera. De kom så småningom fram till att säga nej utan att förhandla eller framföra några alternativ.

Socialdemokraterna märkte hur entusiasmen, i takt med att motståndet ökade, avtog i de egna leden och försökte gömma undan förslaget i olika utredningar. I valrörelsen 1976 gick man ut och deklarerade att löntagarfonderna, i avvaktan på utredningsresultaten, hade avförts från den politiska debatten. Moderaterna och SAF såg dock till att frågan hölls vid liv. Fonderna och kärnkraften ledde till den borgerliga valsegern 1976.

I dag gäller mer än någonsin att straffet för dem som inte ägnar sig åt politik är att bli regerade av dårar.

Löntagarfonder och kapitalbildning

Inga nya Wallenbergare

– DET borde när löntagarfonderna trätt i kraft inte bli möjligt att bygga upp en så oerhörd ekonomisk maktkoncentration som den Wallenbergs representerar, säger LO-ordföranden Gunnar Nilsson.
SIDORNA X–XI

Synd att vi inte redan har löntagarfonder

– VAD man idag kan beklaga är att vi inte redan har genomfört förslaget om löntagarfonder och kapitalbildning. Var...

– MED FONDERNA TAR VI ÖVER SUCCESSIVT

VINSTDELNING i storkoncernerna för att ge löntagarna aktier och ägarinflytande i näringslivet. En särskild medbestämmande-funktion stärka löntagarnas...

Även om socialdemokraternas strävan fortfarande var att lägga ”produktionsmedlen i hela svenska folkets händer” hade man underskattat motståndet och den sprängkraft frågan fått. Den måste därför avföras från dagordningen innan 1979-års val. Annars skulle det också förloras. Men LO drev på. ”Sanningen är att partiet kom helt i händerna på LO i löntagarfondsfrågan. Vi var fångna i LO: s beslutsprocess som ingen utomstående förmådde påverka”, skrev Thage G Peterson i ”Resan till mars” (1999). ”Vi i partiledningen ville sänka förslaget. Men Olof såg de kommande valen framför sig. Han visste att partiet inte kunde vinna några val utan LO: s och den fackliga rörelsens stöd och slog därför inte näven i bordet i löntagarfondsfrågan. Olof insåg de opinionsmässiga problemen”.

Vad skulle Palme göra? Den 23 januari 1978 frågade han Thage G Petersson. ”Hur lojal måste en partiordförande vara mot sitt parti i löntagarfondsfrågan”, efter att tidigare ha sagt att han ”var förbannat trött på hela skiten”. Det var av valtaktiska skäl Palme ville begrava förslaget, inte ideologiska.

JUGOSLAVISK KORPORATIVISM

För SBL var den av honom i slutet av 60-talet och början av 70-talet så kritiserade aktiva statliga näringspolitiken en mild västanfläkt i jämförelse med de konsekvenser han såg att löntagarfonderna skulle få för Sverige. Redan från början insåg SBL hur landet snabbt skulle komma att omvandlas till en korporativistisk stat med de misslyckade experimenten i Jugoslavien som dåligt föredöme.

Han höll inte ett anförande under perioden utan att beröra fondfrågan. Nu gällde det att försvara mark-

nadsekonomin och ytterst demokratin. Socialismen i den nya socialdemokratiska tappningen hotade Sverige som industrination och därmed landets välfärd. Den socialdemokratiska så kallade aktiva näringspolitiken hade bytt spår. Det nya skulle leda till en avgrund. Nu räckte det inte längre att med fakta bevisa hur illa de statliga företagen sköttes. Med en däres envishet upprepade han sina argument gång på gång och i alla sammanhang.

I en marknadsekonomi rådde det en frihet för olika metoder och system att visa sin överlägsenhet. Där uppmantrades företagarna, initiativkraft, nyskapande och risktagande. Där fanns utrymme för mångfald, näringsfrihet, småföretagande, konkurrens och utveckling. I en marknadsekonomi fällde kompetensen utslaget. ”Kompetens hos konsumenterna som själva vet bäst vad de vill välja. Kompetens hos löntagare att avgöra inom vilken ägandeform de vill arbeta. Kompetens hos företagare”.

SBL ansåg att socialismen i dess olika former var en hyllning till inkompetensen. Här betroddes inte de enskilda medborgarna att själva avgöra vad som passade dem bäst. Olika lösningar fick inte prövas – en företagsform gavs exklusivt företräde. Det fanns inga exempel på att socialismen lyckats hävda sig i fri konkurrens. Hur skulle då denna ägarform kunna skapa förbättringar för människorna?

”All retorik om fondsocialismens förträfflighet är ord och åter ord”, förkunnade han. ”Och vore det mer än ord skulle orden inte behövas eftersom statliga och fackföreningsägda företag då skulle kunna hävda sig utan ord”, menade SBL och fortsatte: ”Alternativ får inte finnas i socialistiska länder, därför att funnes de skulle de bli för attraktiva och de socialistiska lösningarna framstå i alla sin erbarmlighet. Marknadsekonomi ger frihet därför att själva dess grundidé är frihet. Socialistisk eko-

nomi ger ofrihet därför att dess grundförutsättning är ofrihet. Den ger privilegier till kollektivistiska företag. Men den som är duglig behöver inga privilegier och den som får privilegier blir oduglig”, sade och skrev han gång på gång.

SBL varnade småföretagarna. De skulle ”sugas ned i fondsocialismens förfall” och drabbas av höjda löneskatter ”för att mata de glupande fonderna”. Utvecklades de till större företag kunde facket tilltvinga sig äganderätten genom tvångsemissioner av aktier.

LO BORDE STARTA EGNA FÖRETAG

Han kunde inte begripa varför LO inte, i fri konkurrens, startade sina egna företag eller genom förvärv tog kontrollen över bolag som intresserade organisationen. Om fackföreningsfunktionärerna nu var sådana överdängare som företagsledare varför hade de då inte visat detta? Pengar saknades ju inte. Facket hade enorma fonder och goda möjligheter att låna pengar.

LO använde inte sina resurser till att starta och driva företag för att därmed skapa sysselsättning på krisorter. Detta trots att man utgav sig för att vara ”Sveriges ojämförligt bästa företagare med pretention på att ta över hela näringslivet. Det är en förmåtenhet intill det skrämmande. Allt tal om solidaritet skall ställas mot verkligheten. Facket har, trots att det utger sig för att vara Sveriges bästa företagare inte ställt sina talanger till förfogande för att starta företag på krisorter och i regioner med svag sysselsättning. Är man så duktig som man säger är detta skamlöst cyniskt.” fastslog han

”Ingen skulle på allvar drömma om att utse LO-styret till hockeylandslag i nästa val. Än mycket mindre borde man drömma om att i nästa val utse LO-pamparna till styrande i Sveriges alla företag. Man måste visa att man duger till uppgiften.”

SBL påminde om att Olof Palme ofta hånfullt talade om de anonyma marknadskrafterna. Den anonymiteten skulle försvinna i löntagarfondssverige. ”När marknadskrafterna består av LO-chefen Gunnar Nilsson, TCO-ordföranden Bodström, Palme själv och några generaldirektörer då har vi inte längre en marknadsekonomi utan ett funktionärsvälde”, menade han. Att rösta fram socialdemokraterna och därmed fondsocialismen var det samma som att köpa enkel biljett till stagnation och tvång. ”I inget socialistiskt land har mänskliga rättigheter kunnat bestå”, sade han. ”Den maktapparatur som socialismen förutsätter för att styra ekonomin har i dessa länder kommit att användas för att styra människorna till tystnad”

”Jag skulle mycket hellre ha Lennart Bodström till tandläkare än till överföretagare. Därför att han har visat lika stor talang som tandläkare som företagare – det vill säga ingen. Och i ett fondsocialistiskt Sverige skulle det

nog gå att byta tandläkare. Men inte ekonomiskt system och jag förlorar hellre tänderna än friheten.”

SÄRSKILT HYLLAD

Uttalandet som först ingick i SBL: s tal till partistämman i Falun i oktober 1981 upprepades i alla tal och artiklar under perioden. Det fick stor genomslagskraft. SBL avbildades i pressen med framtänderna bortretuscherade. Lars Tobisson minns att SBL lagt ned stor möda på partistämmostalet. ”Aldrig har Staffan som annars inte var särskilt avhållen och hyllad i medlemsleden blivit så applåderad som efter detta anförande”, säger han i dag.

”Den som hela tiden talar om kollektiva lösningar tänker mera på egen makt än andras frihet”, varnade SBL. Valrörelsen 1982 kom allt närmare och tonen blev allt skarpare ”I dag gäller mer än någonsin att straffet för dem som inte ägnar sig åt politik är att bli regerade av dårar. Alla de som inte vill bli fackföreningsfunktionärer eller leva i fondsocialismen måste nu lägga en god bit av sina andra uppgifter åt sidan och i den politiska kampanjen försvara ett fritt system. Annars får de lägga sina uppgifter åt sidan för gott efter den 19 september nästa år.”

Trots att löntagarfonderna var en viktig fråga också under denna tredje valrörelse i rad vann socialdemokraterna riksdagsvalet 1982. Svenska folket hade tröttnat på den bristande sammanhållning inom det borgerliga lägret som lett till alltför täta regeringsskiften. Men protesterna mot löntagarfonderna upphörde inte för det.

Den 4 oktober 1983 demonstrerade minst 75 000 människor mot löntagarfonderna med Antonia Ax: son Johnson och Curt Nicolín i spetsen. Manifestationens styrka skakade socialdemokraterna. Deltagarantalet var lika stort som 6–7 förstamajtåg. För den icke socialistiska halvan av landet blev uppslutningen en vändpunkt.

I decennier hade det svenska folket varit underkastat socialdemokraterna och LO: s diktat. Detta ok hade man nu lösgjort sig ifrån. Kanske inte så mycket på grund av de borgerliga partierna som tidvis varit splittrade i frågan. SAF däremot hade tagit tydlig ställning och drivit på opinionsbildningen, ”hatets och illviljans kolportörer”.

De fonder som genomfördes 1984 blev en urvattnad kompromiss. Fem löntagarfonder bildades. De finansierades av två nya skatter, en som andel av företagets lönesumma och en vinstdelningsskatt. På det sättet avtvingades företagen sammanlagt cirka 17 miljarder kronor under perioden 1984–1992. Pengarna användes till att köpa aktier över börsen. Fonderna blev en del av kapitalmarknaden utan att kunna skaffa sig mer inflytande över de bolag de köpte aktier i än andra aktörer.

Carl Ugglå (carl_uggla@hotmail) arbetar på en biografi med den preliminära titeln: ”Den visionäre handlingsmänniskan – En bok om Staffan Burenstam Linder”.